

Investigation of Spatial Hierarchy in Creating Privacy of Houses with the Approach of Historical Typology

Maryam Aznab

PhD Candidate of architecture, Hamedan Branch, Islamic Azad University, Hamedan, Iran

Jamaledin Honarvar

PhD Candidate of architecture, Hamedan Branch, Islamic Azad University, Hamedan, Iran

Mohammadmehdi Soroush *

Assistant Professor of Architecture, Hamedan Branch, Islamic Azad University, Hamedan, Iran

Faezeh Taheri Sarmad

Assistant Professor, Department of Architecture, Eslamabad-e- Gharb Branch, Islamic Azad University, Eslamabad-e- Gharb, Iran

Abstract

Undoubtedly, privacy with the tool of spatial hierarchy has been one of the main criteria for designing and building Islamic cities. Islam's emphasis on privacy has caused this characteristic to affect all social and cultural aspects of which architecture is one of its manifestations. The architecture of buildings is designed to respond to the cultural and environmental needs of people. Since the model of the contemporary houses of Kermanshah is to some extent proof of the disregard for the principle of privacy in Iranian architecture and culture, providing a model for maintaining privacy in modern houses based on the typology of housing seems to be one of the necessities. This research aims to know the spatial hierarchy in creating privacy in the historical typology of houses. By investigating the spatial hierarchy in creating privacy, the evolution of these spaces in the houses of three eras was investigated. The research method is descriptive-analytical, with an emphasis on logical reasoning. The research findings show that in the historical houses (traditional and transition period) of Kermanshah, the hierarchy in entering the house has been proportional to the needs of the residents, and this proportionality is less in the priority of attention of today's designers. Therefore, by creating a hierarchy in the entrance space, in addition to creating privacy, it is possible to achieve a proper definition of private and semi-private spaces in contemporary (modern) houses and to prevent disruption in the use and identity of other spaces.

Keywords: Privacy, Historical Typology, Entrance Space, Housing, Hierarchy.

* Corresponding Author: Soroush@iauh.ac.ir

How to Cite: Aznab, M., Honarvar, J., Soroush, M., Taheri Sarmad, F. (2023). Investigation of Spatial Hierarchy in Creating Privacy of Houses with the Approach of Historical Typology, *Journal of Urban and Regional Development Planning*, 7(23), 153-189.

بررسی سلسله‌مراتب فضایی در ایجاد محرمیت خانه‌ها با رویکرد گونه‌شناسی تاریخی

مریم ازنب دانشجوی دکتری معماری، واحد همدان، دانشگاه آزاد اسلامی، همدان، ایران

جمال‌الدین هنرور دانشجوی دکتری معماری، واحد همدان، دانشگاه آزاد اسلامی، همدان، ایران

محمد مهدی سروش * استادیار معماری، واحد همدان، دانشگاه آزاد اسلامی، همدان، ایران

فائزه طاهری سرمد استادیار معماری، واحد اسلام آباد غرب، دانشگاه آزاد اسلامی، اسلام آباد غرب، ایران

چکیده

بدون شک، محرمیت با ابزار سلسله‌مراتب فضایی، یکی از معیارهای اصلی طراحی و ساخت شهرهای اسلامی بوده است. تأکید اسلام بر محرمیت، باعث شده که این مشخصه بر تمامی ابعاد اجتماعی و فرهنگی که معماری، یکی از نمودهای آن است اثر بگذارد. در حقیقت، معماری ساختمان‌ها برای پاسخ به نیازهای فرهنگی و محیطی افراد، طراحی شده است. از آنجا که الگوی خانه‌های معاصر کرمانشاه تا حدودی گواه بر بی‌توجهی به اصل محرمیت در معماری و فرهنگ ایران است، ارائه الگویی برای حفظ محرمیت در خانه‌های امروزی بر اساس گونه‌شناسی مسکن، یکی از ضروریات مهم به نظر می‌رسد. هدف از این پژوهش، شناخت سلسله‌مراتب فضایی در ایجاد محرمیت در گونه‌شناسی تاریخی خانه‌هاست. با بررسی سلسله‌مراتب فضایی در ایجاد محرمیت، سیر تحول این فضاها در خانه‌های سه دوره، مورد بررسی قرار گرفت. روش تحقیق، توصیفی-تحلیلی، با تأکید بر روش استدلال منطقی است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که در خانه‌های تاریخی (دوره سنتی و انتقال) کرمانشاه، سلسله‌مراتب در ورود به خانه با نیازهای ساکنان متناسب بوده است که این تناسب، کمتر در اولویت توجه طراحان امروزی قرار گرفته است. از این رو، با ایجاد سلسله‌مراتب در فضای ورودی، علاوه بر ایجاد محرمیت، می‌توان به تعریف درستی از فضاهای خصوصی و نیمه‌خصوصی در خانه‌های معاصر (تجدد) دست یافت و از اختلال در کاربری و هویت دیگر فضاها جلوگیری به عمل آورد.

کلیدواژه‌ها: محرمیت، گونه‌شناسی تاریخی، فضای ورودی، مسکن، سلسله‌مراتب.

مقدمه

محیط خانه به تک‌تک اعضای خانواده فرصت می‌دهد که سخن بگویند، استراحت کنند، شاد باشند محبت بورزند و روابطشان را مستحکم سازند. خانه که خصوصی‌ترین مکان برای فرد بشمار می‌آید از اصلی‌ترین مکان‌هایی است که رعایت حریمیت و حریم خصوصی در آن ضروری است. حفظ حریم خصوصی افراد خانواده و سلسله‌مراتب و توجه به ارزش‌های معنوی و فرهنگی همواره جز عملکرد اصلی خانه‌های سنتی بوده است. حریمیت به‌عنوان یک اصل بر تمامی شئون زندگی در معماری اسلامی ایران کالبد یافته است و خانواده به‌عنوان کوچک‌ترین عنصر جامعه همیشه برای خود حریمی داشته است (حائری، ۱۳۸۸: ۱۱۵).

در معماری سنتی ایران، فضاهایی مانند پیش‌ورودی، هشتی، حیاط‌ها و دالان‌ها مجموعه‌ای از فضاهای حد واسط را به وجود می‌آورند که فرد را از فضای شهر به فضای شخصی می‌رساند (سلطان‌زاده، ۱۳۷۲: ۷۵) این سلسله‌مراتب در ورود به خانه، هم‌اکنون تبدیل به تنها یک در شده است که مرز بین فضای عمومی شهر و فضای خصوصی خانواده است. عدم توجه به نظام سلسله‌مراتب ورود در خانه‌ها، می‌تواند اختلال در عملکردها را به دنبال داشته باشد (پیرنیا، ۱۳۸۱: ۹۸).

وجه مشترک در خانه‌های سنتی داشتن فضای واسط است که نه تنها فضایی برای مکث به شمار می‌آید، بلکه عدم اشرافیتی را برای دیگر فضاها به وجود می‌آورد؛ اما در بررسی‌های خانه‌های معاصر کمبود این فضاها به شدت احساس می‌شوند (Rishsefid Hashemipoor, 2015: 129). حریم خصوصی یا خلوت طبق تعریف آلتمن تحت تأثیر عوامل شخصی و موقعیت می‌باشد و علاوه بر مفهوم بسته بودن در برابر دیگران می‌تواند به معنای پذیرا بودن در برابر دیگران نیز باشد. از نظر اسلام، خانه بهترین محل برای نیل به آرامش و آسودگی از جهان خارج است و به‌عنوان پناهگاهی امن و سرپناهی خصوصی بوده به شمار می‌رود (Reynolds, 2002: 13).

عملکرد خانه را می‌توان به‌عنوان مرکزی برای آموزش و توسعه خانواده در ابعاد مختلف تفسیر کرد، این نگرش می‌تواند در تولید پایایی در خانواده و انتقال آن به جامعه مؤثر باشد الگوی زندگی خانواده‌های ایرانی بر پایه صمیمیت همکاری و ارتباطات اجتماعی شکل گرفته است (حائری، ۱۳۸۸: ۱۱۲) از زمانی که تعامل میان انسان‌ها مورد توجه طراحان محیط خصوصاً در حیطه روانشناسی محیط قرار گرفت، مفاهیم حریمیت و روابط آن نیز برای افراد جز شاخصه‌های مهم تلقی شد. انسان موجودی اجتماعی و نیازمند برقراری ارتباط با دیگر هم‌نوعان خود است و حریمیت فرایندی است که مرز میان فرد و دیگران را مشخص می‌کند و تعادل در روابط میان افراد را به وجود می‌آورد (نورآقایی، ۱۳۸۶: ۳۳).

در فرهنگ ایرانی خانواده‌ها همواره معتقد به نظمی فرهنگی و ساختاری سلسله‌مراتبی در خانه‌های خود هستند. از این رو بخشی از فرهنگ سلسله‌مراتب و حریمیت بخشیدن به خانه‌ها برخواسته از اعتقادات اسلامی ایشان است؛ بنابراین پژوهش به دنبال پاسخ به این سؤال است که در ایجاد حریمیت خانه‌های تحقیق (سیدین و صمدی و خانه آپارتمانی معاصر) در دوره‌های مختلف قاجار و پهلوی و معاصر چه سلسله‌مراتب فضایی وجود داشته است.

چارچوب نظری

در کتاب انسان‌شناسی مسکن، راپاپورت برخلاف سایر دیدگاه‌ها که عواملی چون اقلیم، تکنولوژی ساخت، موقعیت جغرافیایی و ... را عامل شکل‌گیری معماری معرفی می‌کنند، مهم‌ترین عامل در خلق محیط مصنوع توسط انسان را فرهنگی معرفی می‌کند و بقیه عوامل را متغیرهای ثانویه می‌شناسد از نظر راپاپورت برای شناخت شکل خانه به‌عنوان نخستین محیط مصنوع بشر باید به عوامل فرم موجود در انسان‌ها و روابط بین فرهنگی و خانه پردازیم. در نظریه راپاپورت در ابتدا عوامل و نظریات مختلف در مورد شکل خانه بررسی شده‌اند: ۱- اقلیم و نیاز به سرپناه ۲ مصالح و تکنولوژی ساخت ۳- سایت و موقعیت ۴- دفاع، ۵ اقتصاد، ۶- مذهب و درنهایت از میان علل مشابه نمونه‌های متنوع می‌یابد و در

مقابل از میان نمونه‌های متنوع علل مشابه در شکل‌گیری خانه پیدا می‌کند که نشان از عدم تأثیرگذاری حداکثری هر کدام از عوامل مذکور در شکل خانه دارد (Decarlo, 1985:83). راپاپورت در رد تأثیرگذاری مستقیم عوامل فوق چنین بیان می‌کند که «جایا مکان جغرافیایی تنها امکان‌پذیری را عرضه می‌کنند و نه دستورالعمل و احکام را و این انسان است که باید تصمیم بگیرد و به سایت و آب‌وهوا در فصل سوم کتاب راپاپورت عامل اصلی شکل‌گیری مسکن را عوامل اجتماعی و فرهنگی معرفی می‌کند (Rapoport, 2000). وی در جهت اثبات فرضیه پایه خود چنین می‌گوید: مسکن نهادی است که در راستای یک رشته مقاصد پیچیده به وجود آمده و صرف یک ساختار نیست. از آنجا که ساختن یک مسکن، پدیده‌ای فرهنگی است، شکل مسکن و سازمان و نظم فضایی آن، شدیداً متأثر از محیط فرهنگی که مسکن به آن تعلق دارد است (راپاپورت، ۱۹۹۰: ۲۲۳). راپاپورت برخی از مهم‌ترین شاخصه‌ها که بر شکل مسکن اثر می‌گذارد را چنین معرفی می‌کند: ۱ نیازهای اساسی ۲ خانواده ۳ جا و مقام زن ۴ حریمت ۵ روابط اجتماعی (Rapoport, 2000).

خانه، فرهنگ، طبیعت تألیف توسط محمدرضا حائری مازندرانی پژوهشی است در باب بررسی خصوصیات معماری و فرهنگی خانه‌های تاریخی ایران و تطبیق آن با معماری معاصر در ۵۰ سال گذشته ایران. در این کتاب انواع سازمان‌دهی فضا در مقیاس خرد و کلان مورد بررسی قرار گرفته است. به گفته نگارنده هدف از این کتاب بازگشت به گذشته نیست، بلکه بازگشت به گذشته را تقلیدی صرف و صوری می‌داند و به جای آن کوشش شده ارزش‌ها، نیروها، الگوها و معانی مندرج در خانه معرفی شوند و خواننده اعم از اینکه دانشجوی یا متخصص باشد، بتواند تصمیم بگیرد که رفتار و خواست آینده خود را برای احداث و بهره‌برداری از یک واحد مسکونی، بر اساس چه ارزش‌هایی استوار کند. سازمان‌دهی کتاب بدین شرح است: اشیوه‌های زندگی و سازمان فضایی معماری خانه‌های تاریخی و معاصر: در این گام پرسش از ساکنان خانه‌های تاریخی و ساکنان خانه‌های معاصر انجام گرفت و از پاسخ‌های آنان نگارنده به تحلیل پرداخت. ۲ گونه‌شناسی معماری خانه‌های تاریخی بر اساس الگوهای فضایی باز، نیمه‌باز و بسته و معرفی معیار سازمان‌دهی

فضا در خانه‌های تاریخی ۳ گونه شناسی سازمان فضایی خانه‌های معاصر: الف: بررسی الگوهای فضایی باز، نیمه‌باز و بسته در خانه‌های معاصر. ب: بررسی شیوه سکونت در خانه‌ها. ۴ فرایند و معیارهای طراحی: در بخش پایانی و در استنباط از اصول گذشته معیارهایی جهت طراحی خانه در سطح کلان، در مقیاس شهر، طراحی بر اساس شیوه زندگی و توانمندسازی فضا معرفی شد (حائری، ۱۳۸۸).

کتاب «ارزش‌های پایدار در معماری ایران» به کمال‌گرایی در معماری ایرانی پرداخته است و تأثیرات انقلاب فکری و صنعتی اروپا را بر هنر معماری ایران، به‌خصوص، در دوره قاجار بررسی کرده‌اند؛ یکی از عواقب آن را دور شدن هنرمندان ایرانی از عالم ذهنی به عالم مادی و غیر ذهنی و رواج شبیه‌سازی و تقلید از سبک‌های هنر اروپایی ذکر می‌کنند (صارمی، ۱۳۶۱: ۵۴).

مقاله «بررسی تطبیقی ابعاد حریم در مسکن سنتی و معاصر با استفاده از مدل BDSR^{'''}» به مقایسه حریم در معماری سنتی و معاصر خانه‌های یزد می‌پردازد و با مدل تحلیلی آن دو را تحلیل می‌کند؛ بر اساس این، معماری سنتی یزد را بیش‌تر پایبند به اصول محرمیت می‌داند (اخوت، ۱۳۹۲: ۴۷). در کتاب «خانه، فرهنگ، طبیعت» به شرح خانه از سال ۱۳۰۰ ه.ش. می‌پردازد و معیار شکل‌دهی فضاهای خانه را حریم می‌داند (حائری، ۱۳۸۸: ۲۲). مرحوم محمد کریم پیرنیا در کتاب «شیوه‌های معماری ایران» به محرمیت در معماری ایرانیان اشاره می‌کند و می‌گوید: باید خاطر نشان کرد که ایرانیان از دوران باستان با توجه به طرز تلقی خویش از خانه و خانواده به‌نوعی معماری درون‌گرا گرایش نشان داده‌اند. اصولاً در شکل‌گیری فضاهای مختلف و به‌خصوص فضاهای مسکونی، مسائل اعتقادی و خاص ایرانیان تأثیرگذار بوده است. یکی از آن خصوصیت، احترام به زندگی خصوصی و حرمت قائل شدن برای آن است. دیگر خصوصیت، عزت‌نفس ایرانیان است که به نحوی در شکل فضاهای یک خانه درون‌گرا تأثیرگذار بوده است. ازجمله عوامل مهم در شکل‌گیری فضاهای داخلی، می‌توان به محرمیت اشاره کرد که یکی از پراهمیت‌ترین موضوعات در معماری سنتی ایران است. درباره محرمیت،

مطالعات متنوعی صورت گرفته و کتاب‌ها و مقالاتی نیز در مورد محرمیت در معماری منتشر شده است (پیرنیا، ۱۳۷۶: ۹۸).

الگوی ساخت خانه‌های تاریخی کرمانشاه (قاجار و پهلوی)

معماری خانه‌های ایرانی همواره با طبیعت ارتباطی صمیمانه داشته است. از خانه‌های فشرده درون‌گرای مناطق سردسیر تا خانه‌های نواحی گرم و خشک همگی به نحوی با بستر خود هماهنگی داشته‌اند. جدایی بخش‌های زمستان نشین و تابستان نشین و حوزه‌بندی فضاهای خانه نشانگر این است که از لحاظ اقلیمی و مادی با محیط خود سازگاری داشته‌اند. دخل و تصرف در فضا، نظم و نسق دادن، سازمان‌دهی و ساماندهی فضا و معنا دادن به آن، معماری خانه را پدید می‌آورد (Haeri Mazandarani, 2010). ساختار الگوی درون‌گرا در خانه‌های سنتی کرمانشاه با معماری مرکزی ایران تفاوت زیادی ندارد. ساختار فضایی معماری کرمانشاه عموماً درون‌گراست که با ورود الگوی معماری غربی و حضور خیابان از اواخر قاجار شیوه تلفیقی به خود گرفته است (Armaghan, 2013).

ساختار کلی الگوهای خانه سنتی کرمانشاه شامل فضاهای زیر است:

- فضای ورودی: کوچه، جلوخان، درگاه، هشتی

- فضای اصلی: تالار، اتاق‌های حول حیاط اندرونی، ایوان سرپوشیده ستون‌دار (به

شکل رواق).

- فضاهای بخش خدماتی: پستوها، انبارها، مطبخ، سرویس بهداشتی، اتاق‌های

سکونت مستخدمین

- فضاهای ارتباطی: هشتی، دالان، حیاط اندرونی و بیرونی، راه‌پله، زیرزمین

ساختار فضایی الگوی درون‌گرا برون‌گرا در کرمانشاه شامل فضای ورودی (کوچه،

درگاه، هال ورودی)، فضای اصلی (هال مرکزی، اتاق‌ها به صورت ردیفی، بالکن

سرپوشیده ستون‌دار رو به کوچه و ...، فضاهای بخش خدماتی (انبار و ...) می‌باشد

(Pirniya, 1998).

درون‌گرایی در خانه‌های ایران به دلیل تفکر اسلامی و برگرفته از تفکر محرمیت است. با توجه به آنچه بیان گشت، می‌توان عنوان داشت که مراد از محرمیت در فضای معماری و شهرسازی، کالبد دادن به فضا به گونه‌ای است که دارای حریم از دو جنبه کالبدی و معنایی باشد. حریم داشتن در حوزه کالبد فضایی متمرکز بر اصولی است که امنیت فضا را شکل خواهد داد و در حیطه معنایی ویژگی است که حرمت و ارزش را برای فضای معماری به ارمغان آورد؛ به گونه‌ای که فرد در آن به آرامش برسد (سیفیان و محمودی، ۱۳۸۶: ۹۱). در این زمینه و برای روشن‌تر شدن موضوع می‌توان به آیه ۸۰ از سوره نحل اشاره کرد، درجایی که خداوند می‌فرماید: «... وجعل لکم من بیوتکم کنا» خداوند از خانه‌هایتان جایی را برای آرامش شما قرار داد و از پوست چارپایان، خیمه‌هایی برای شما مقرر کرد تا در موقع استقرار و کوچ، سبک و قابل انتقال باشد و از پشم و کرک و موی آن‌ها اثاث زندگی و مایه تجارت قرار داد تا در حیات دنیوی از آن استفاده کنید (مکارم، ۱۳۶۱: ۳۹۱). اشاره آیه شریفه معرفی بخشی از خانه به عنوان محل آرامش، تأکید بر شکل‌گیری فضا و قلمروهای محرم در کالبد خانه مسکونی است که این با توجه به شرایط عملکردی سایر ابنیه نیز قابل تعمیم است (سیفیان و محمودی، ۱۳۸۶: ۵۶). فضایی را می‌توان فضای محرم دانست که از نظر کالبدی برای استفاده‌کننده دارای حریم، مصنوعیت و امنیت بوده و کیفیات فضایی آن به گونه‌ای باشد که آرامش و آسایش فرد را تأمین نماید. پرواضح است که امنیت داشتن بصری در این فضا تنها بخشی از ویژگی‌های آن است و مفهوم آسایش و آرامش دامنه بسیار بزرگ‌تری را شامل می‌گردد (سیفیان و محمودی، ۱۳۸۶: ۱۴۲).

بنا بر آنچه گفته شد درون‌گرایی و برون‌گرایی در ایران و از جمله در شهرهای غربی چون کرمانشاه، به دلایلی چون خطر مصادره و فروتنی ناشی از تفکر اسلامی، خانه تا اواخر قرن نوزدهم به صورت درون‌گرا بوده است و هرگونه جلوه‌گری را به جداره‌های حیاط مرکزی و فضای خصوصی محدود می‌کرده است. اواخر قرن نوزدهم و با سفر معروف ناصرالدین‌شاه به فرنگ تصمیم گرفته شد تا ایران و ایرانی از مواهب تجدد بهره‌مند شود. چون این رویکرد سطحی و روبنایی بود که باعث شد در معماری از

الگوهای مسکن و نماهای اروپایی تنها کپی برداری شود. از آن زمان بود که بعضی افراد طبقه ثروتمند جامعه ساختمان‌هایی با الگوهای اروپایی ساختند. در زمان پهلوی به مرور زمان ساختمان‌سازی به شکل برون‌گرا مرسوم شد.

واژه محرمیت از دیدگاه نظریه پردازان و صاحب نظران، دارای معانی و مفاهیم متعددی می‌باشد. در جدول زیر به تعریف محرمیت می‌پردازیم:

جدول ۱. تعریف حریم و محرمیت از دیدگاه صاحب نظران

صاحب نظران	تعریف
اسکندری (۱۳۸۹، ۱۵۹)	محرمیت در یک محیط به معنی عدم سرک کشیدن و یا اطلاع‌یابی از آن بدون کسب اجازه از صاحب آن است.
آلمن (۱۳۸۲)	آلمن کنترل شخص بر دسترسی دیگران به او یا به گروهش.
مجلسی (۱۴۰۶ ق، صدر ۱۴۱۷ ق، ۹۹)	حریم در فقه به معنای منع است، یعنی چیزی که نزدیک شدن به آن برای غیر صاحبش ممنوع است.

دکتر پیرنیا در کتاب معماری اسلامی ایران به این نکته اشاره کرده است که در کاوش‌های انجام شده از ۶۰۰۰ سال قبل در ایران، خانه‌هایی یافت شده که می‌توان در آن‌ها درو نگری، در طرح خانه‌ها را مشاهده کرد (پیرنیا، ۱۳۸۱: ۶۵) اندرون خانه جایی بود که زن یا بچه زندگی می‌کردند و طوری ساخته می‌شدند که زن خانه بتواند به راحتی کار کند و کسی او را نبیند. در خانه‌های بزرگ‌تر زندگی خصوصی و عمومی به طرز زیبا به وسیله اندام‌هایی چون اندرونی، بیرونی، حیاط، راهرو، هشتی و... از هم جدا می‌شدند، درو نگری یکی از ابزارهایی است که محرمیت را در فضاها به وجود می‌آورد. پیرنیا در جایی دیگر زبان به انتقاد می‌گشاید و نسبت به فضاها معماری امروز و توجه نکردن به مسألت محرمیت در آن‌ها مخالفت خود را ابراز می‌کند، اما در خانه‌هایی که امروزه ساخته می‌شوند و در اغلب آپارتمان‌ها، مهمان از وسط اتاق می‌گذرد و خانم خانه برای رفتن به آشپزخانه باید از وسط مهمان‌ها گذر کند (پیرنیا، ۱۳۸۷: ۸۸).

شکل ۱: رابطه حریم و آرامش فرد

کالبد خانه‌های سنتی ایران همواره تابع فرهنگ جامعه و مذهب و نیازهای خانواده بوده است. علاوه بر تقسیم‌بندی‌های انجام‌شده در مورد فضاهای خانه‌های سنتی ایران می‌توان اعم از تقسیم‌بندی‌های فضلی و دسترسی می‌توان با توجه به تفسیر فعالیت‌های روزمره خانواده‌های گذشته، به این نکته پی برد که الگوی دینی طراحی تا چه حدی به اعضای خانواده این امکان را می‌دهد تا بتوانند تمامی مناسک دینی و آیینی خود را بدون تداخل با نیازها و برنامه‌های روزمره تک‌تک اعضای خانواده اجرا کرده و متعادل سازند (حجت، ۱۳۸۷: ۱۲۸). در طراحی کردن فضای داخلی خانه، نیازهای روانشناسان و نگرانی‌های ساکنین اهمیت پیدا می‌کند. محرمیت بصری، محرمیت صوتی و معیارهای زیباشناسانه مورد توجه قرار می‌گیرند (پیرنیا، ۱۳۸۷: ۷۹) (معماریان، ۱۳۷۳: ۹۱).

جدول ۲. محرمیت در فضای خانه

محرمیت در فضای خانه		
معیارهای زیباشناسانه	محرمیت صوتی	محرمیت بصری
این معیار توسط محیط به شدت تحت تأثیر قرار می‌گیرد. برای تعیین کیفیت‌های زیباشناسانه، طراح باید در نظر بگیرد که تعریف زیبایی بر اساس زمان، مکان، هدف و زمینه تغییر می‌کند. این معیارها بر احساس شخص از فضا تأثیر می‌گذارند و به نیازها و خواسته‌ها پاسخ می‌دهند. این پاسخ به نیازها امنیت و آرامش را در فرد القا می‌کند.	محرمیت صوتی با توجه به نوع کاربری بخش‌ها توسط عوامل زیادی صورت می‌گیرد: اندود داخلی سقف، مبلمان، تجهیزات و زمین.	محدود کردن دید دیگران به شخص را گویند. یکی از مشخصات ذاتی رفتار هر انسان آن است که از شرایطی که دیگران بتوانند او را مشاهده کنند - بدون این که بفهمد - اجتناب می‌کند. دید بصری می‌تواند توسط چیدمان مبلمان، دیوار حائل و دیوار به وجود بیاید.

(مأخذ: حجت، ۱۳۸۷: ۶۲)

باید عنوان داشت اصل سلسله‌مراتب به‌عنوان یکی از اصول اساسی حاکم بر هستی بیشترین تأثیرات را در شکل‌گیری حریمیت در کالبد معماری و شهرسازی سنتی ایران دارا می‌باشد (Tavassoli, 1986:16). سلسله‌مراتب یکی از اصول حاکم بر مجموعه‌ها و اجزاء پدیده‌هایی است که یا به‌طور طبیعی در جهان هستی به‌عنوان یک کل وجود دارند و یا توسط انسان طراحی و ایجاد می‌شوند و با توجه به آنکه اصولاً هستی موجودات در کائنات تابع سلسله‌مراتب تعریف شده است، لذا نقش غیرقابل‌انکار آن در تعریف اجزاء کل یک مجموعه و هویت بخشی به آن‌ها قابل‌ذکر است (Marcus, 2003:76). در بخش‌های مختلف مرتبط با فرهنگ اسلامی همانند بسیاری از مکاتب به‌ویژه آن دسته که سه قلمرو عمده مادی (جسمانی)، روانی (نفسانی) و معنوی (روحانی) برای زندگی انسان قائل هستند (سفیان، محمودی، ۱۳۸۶). ایجاد سلسله‌مراتب فضایی به‌منظور حفظ حریمیت از دیرباز مورد توجه بسیاری از طراحان در سراسر جهان به‌خصوص در سرزمین‌های اسلامی همچون ایران قرار گرفته است (نقی زاده، ۲۰۰۴: ۵۱) در واقع این اصل یکی از اصول و هنرهای به‌کاررفته در طراحی خانه‌های سنتی است. این هنرها نه تنها در ساختار شکل‌گیری خود، مبتنی بر اصول سلسله‌مراتبی هستند، بلکه با توزان بخشیدن به عالم و سلسله‌مراتب وجودی که بالاتر از مرتبه مادی آن، قرار دارد نیز، منطبق و هماهنگ می‌باشند (بحرینانی، ۱۹۹۵:۱۰۳). اصل سلسله‌مراتب از اهمیت خاصی برخوردار است. در جهان‌بینی اسلامی و به‌خصوص در عرفان اسلامی طی مدارج و منازل گوناگون در یک سلسله‌مراتب خاص شناخته می‌گردد و هر منزل و هر فضا و هر حریمی با ویژگی‌های خاص خود به‌عده‌ای خاص تعلق دارد که تا تحصیل شایستگی‌ها و بایستگی‌های لازم امکان وصول به آن و هم‌چنین عبور از آن برای رسیدن به منزل بالاتر میسر نیست (حجت، ۱۳۸۷: ۶۵). در شکل‌گیری یک بنای معماری، در این رابطه حدفاصل عرصه‌ها کاملاً محفوظ می‌ماند و پیوستگی درونی هر عرصه حفظ می‌گردد و ایجاد حریمیت در فضاهای داخلی ساختمان، اصل سلسله‌مراتب اهمیت می‌یابد که سبب شکل‌دهی به قلمروهای فضایی با کارکردهای متفاوت می‌شود و حریم بندی‌های فضایی را شکل می‌دهد (Zhang, 2020:36). اصولاً انتقال و گذر از قلمروی به قلمرو دیگر به‌صورت آنی و بدون ایجاد شرایط لازم اعم از

روانی و فیزیکی نامطلوب است و می‌توان عنوان داشت عدم رضایت حریم‌ها و تداخل نامناسب قلمروها و یا استخدام ویژگی‌های مشابه و یکسان کالبدی و فضایی برای دو قلمرو با عمل کرد متفاوت از مطلوبیت کیفی فضا می‌گاهد (سفیان، محمودی، ۱۳۸۶: ۶۵).

از مهم‌ترین عوامل در ایجاد حریم و حفظ محرمت، مکان‌یابی مناسب فضاها، گشودگی‌ها و بازشوهای روی جداره‌ها است؛ بدین‌صورت که فضاهاى خصوصی خانه (محل حضور محارم) در قسمت‌هایی از پلان قرار گیرند که از دیدمستقیم افراد غریبه و مهمانانی که به داخل خانه راه می‌یابند؛ مصون بماند. ورودی خانه با توجه به درون‌گرایی کامل آن‌ها در محل‌هایی ساخته شده است که هیچ‌گونه ارتباط مستقیم بصری با درون خانه به وجود نیاید (فرخ یار، ۱۳۹۰). فضاهاى اصلی خانه‌های سنتی در چهار وجه حیاط، قرار گرفته‌اند و درب ورودی، در کنج پلان مستطیل شکل واقع شده است تا کمترین ارتباط بصری با بیرون بنا امکان‌پذیر باشد. در مکان‌یابی محل ورودی بنا نسبت به ورودی منازل همسایه، این نکته دیده می‌شود که درب‌ها روبرو یا نزدیک هم باز نمی‌شوند. فضاهاى خصوصی این خانه‌ها، در نقاط کور و یا کنج پلان، قرار گرفته‌اند و یا ورودی آن‌ها در درون راهروها یا فضاهاى تقسیمی است که این فضاها را از دیگر فضاها جدا می‌کند (مرتضوی، ۱۳۸۷: ۲۳). اصل دیگر در ایجاد محرمت خانه‌های سنتی، درون‌گرایی است، شاید بتوان درون‌گرایی را بارزترین مشخصه رعایت سلسله‌مراتب دانست و یا آن را ثمره محرمت قلمداد کرد. باید خاطر نشان کرد که ایرانیان از دوران باستان با توجه به طرز تلقی خویش از خانه و خانواده به‌نوعی معماری درون‌گرا گرایش نشان داده‌اند. اصولاً در شکل‌گیری فضاهاى مختلف و به‌خصوص فضاهاى مسکونی، مسائل اعتقادی و خاص ایرانیان تأثیرگذار بوده است. یکی از آن خصوصیت، احترام به زندگی خصوصی و حرمت قائل شدن برای آن است. دیگر خصوصیت عزت‌نفس ایرانیان است که به نحوی در شکل فضاهاى یک‌خانه درون‌گرا تأثیرگذار بوده است (معماریان، ۱۳۷۳: ۵۴). حیات به‌عنوان قلب تپنده‌ی خانه در معماری سنتی خاورمیانه و یکی از عناصر اصلی درون‌گرایی همواره مورد توجه شرق شناسان بوده است. با این حال مراحل تاریخی تحول حیاط در خانه‌های

شرقی در مکان‌های جغرافیایی مختلف و تأثیرپذیری آن مجهول است (Petruccioli, 2004: 165).

در سلسله مراتب فضایی در معماری سنتی ایران هر فضا هویت ویژه خود را داراست. از هنگام ورود به فضا بخش‌های مختلف به دنبال هم قرار گرفته‌اند تا با ایجاد سلسله مراتب فضایی مناسب به کالبد مجموعه شکل دهند. این امر بدین گونه در معماری سنتی ما انجام پذیرفته است: شاخص‌های فضاها با کالبدهای تعریف شده و روشن بودن مرز میان فضاها؛ - بهره‌گیری از فضاهای واسط و فاصله‌انداز به نام میان فضاهای اصلی؛ «میاندر»، - پرهیز از یکپارچه کردن فضاها یا از میان بردن مرزها- داشتن ویژگی‌ها و تمایزات کمی و کیفی هر فضا برای متمایز شدن و تفرد در بین فضاهای دیگر (معماریان، ۱۳۹۲: ۱۱۵)

گونه شناسی خانه‌های دوره‌های قاجار، پهلوی و معاصر

گونه شناسی عبارت است از دسته‌بندی بر طبق مقاصد یا ساختار و فرم مشترک (معماریان، ۱۳۹۱: ۲۹). گونه شناسی انواع گوناگونی دارد که در جدول زیر به کلیت نگرش‌ها اشاره شده است. این پژوهش به گونه شناسی تاریخی خانه‌های دوره‌های مختلف قاجار، پهلوی، معاصر، می‌پردازد.

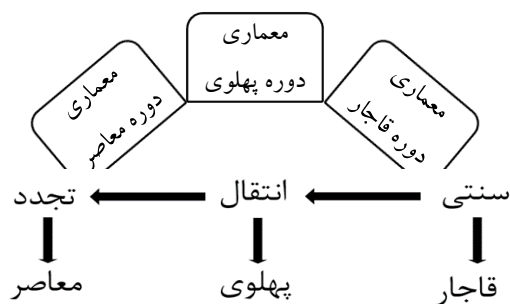
جدول ۳. تقسیم‌بندی گونه شناسی

نقاط ضعف (نقد)	عقاید و دیدگاه‌ها	صاحب نظر	نگرش
- انواع شکل در اقلیم مختلف	تقسیم‌بندی ۴ گانه اقلیمی	تقسیم‌بندی ۴ گانه اقلیمی	اقلیمی
- سطحی‌نگری در معماری - کلیشه‌ای شدن گزینش نمونه‌ها - عدم توجه به تأثیر اقلیم - نادیده گرفتن جنبه‌های کیفی و معنایی	معماری هنرتر یکب اشکال است - ارتباط جدایی‌ناپذیر کارکرد، سازه و شکل - الگوی نهفته در ورای اشکال معماری - هر شکل دارای یک ساختار و نظم نهفته	دوران کرایر استدمن هر دک	شکلی
- نگاه کالبدی صرف به	زمانی صفات گونه‌ها « تغییر	لامارک	تاریخی

نگرش	صاحب نظر	عقاید و دیدگاه‌ها	نقاط ضعف (نقد)
	موراتوری	تدریجی «- - میراث معماری هر مکان در مفهوم گونه	معماری - اشکال در شناخت گونه پایه
فضاگرا	راپاپورت شولتز	- پیش‌درآمد بودن سازماندهی فضایی - استفاده از گونه شناسی برای شناخت فضا	- ایجاد محدودیت‌های فضایی برخی
زیستی/اجتماعی	هیلیر-هانسن	- استفاده از گونه زیستی و گونه کالبدی	- عدم توجه به اندازه، کیفیت و نوع فضا

مأخذ: معماریان، طبرسا (۱۳۹۲: ۱۶۵)

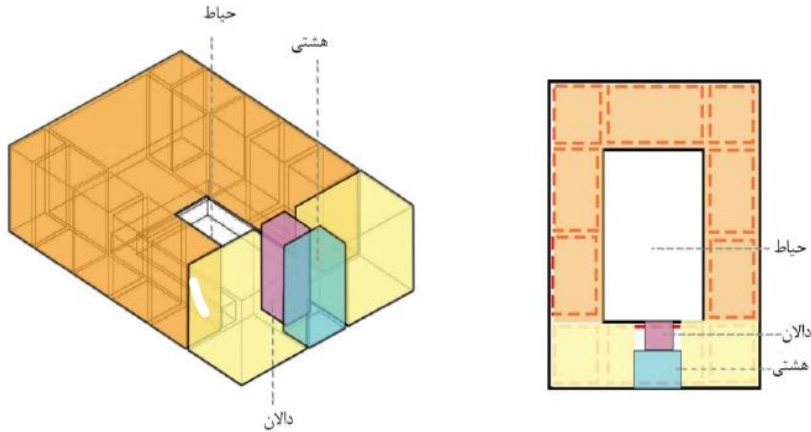
خانه‌ها به دسته‌های حیاط دار و بدون حیاط و یا بر اساس مکان قرارگیری آن‌ها در شهر و روستا، خانه‌های حیاط دار به پنج گونه تقسیم شده و معابد نیز بر اساس تعداد ستون‌های بیرونی و نظام‌های چهارگانه به انواع خاصی تقسیم شده‌اند. اثر ویتروویوس قرن‌ها الگوی معماران ایتالیایی بود. در یکی از بخش‌های کتاب به معابد و دسته‌بندی آن‌ها بر اساس ویژگی‌های شکلی اشاره کرد (معماریان، طبرسا، ۱۳۹۲).

شکل ۲. تقسیم‌بندی دوره‌ها،

مأخذ: نگارنده برگرفته از معماریان، طبرسا (۱۳۹۲: ۱۶۵)

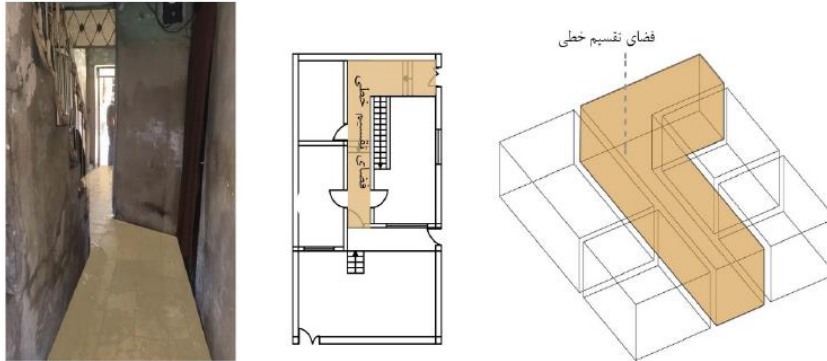
گونه شناسی خانه‌های تاریخی قاجار (دوره سنتی)

شکل ۳. سلسله مراتب ورود در خانه‌های قاجار

بررسی‌های گونه شناسی در سازمان فضایی خانه‌های قاجار نشان می‌دهد که اجزاء فضایی تعریف کننده و رود، متشکل از درب ورودی، هشتی، دالان و سپس حیاط است. این سلسله مراتب علاوه بر تفاوت فرمی و مقیاسی از فضای عمومی به خصوصی، حریم‌های بصری متعددی را برای فضای نیمه خصوصی و خصوصی ایجاد کرده است. برای رسیدن به فضای خصوصی خانه، ابتدا توقفی در هشتی ورودی ایجاد شده و سپس حرکت و گذار از دالان به سمت حیاط امکان پذیر می‌شود در مرحله بعد، حیاط به عنوان یک فضای زیستی، نقش فضای حد واسط بین فضاهای خدماتی، خصوصی و نیمه خصوصی را به عهده دارد. (غفوریان و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۳۵).

گونه شناسی خانه‌های دوره پهلوی (دوره انتقال)

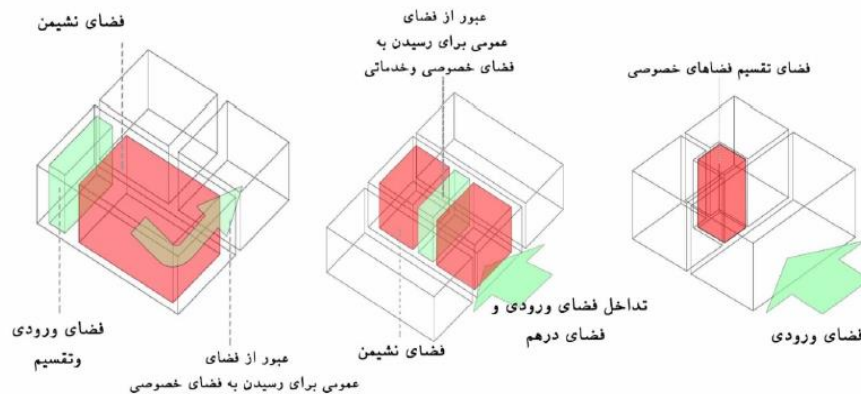
شکل ۴. محرmit و سلسله‌مراتب ورود در خانه‌های پهلوی

در نمونه‌های بررسی شده از خانه‌های مربوط به دوره‌های پهلوی اول و دوم، فضای حد واسط به شکل متفاوتی دیده می‌شود و به این ترتیب سلسله‌مراتب ورود در سازمان فضایی این خانه‌ها نیز به شکل متفاوتی وجود دارد. حرکت از فضای عمومی به سمت فضای خصوصی خانه با عبور از درب ورودی آغاز شده و با توجه به شمالی یا جنوبی بودن استقرار خانه، دسترسی به حیاط یا راه‌پله امکان‌پذیر می‌شود. سپس در مرحله گذار از حیاط یا راه‌پله که تفاوت عمده‌ای را با خانه‌های دوره قاجار ایجاد می‌کنند و آن تبدیل شدن نقش حیاط به عنوان یک فضای باز و زیست‌پذیر به عنوان فضای تقسیم است. چنین فضاهای تقسیمی، در نمونه‌های مورد پژوهش به دو شکل متفاوت مشاهده می‌شوند:

گونه شناسی خانه‌های معاصر (دوره تجدد)

- خانه‌های معاصر و سلسله‌مراتب ورود در خانه‌های معاصر علاوه بر حذف حیاط به عنوان یک فضای ارتباطی و زیستی، تقلیل و حتی در بسیاری از موارد با حذف فضای تقسیم مرکزی یا خطی زمان پهلوی در حد واسط فضای عمومی و خصوصی رخ می‌دهد. حذف فضای مابین در حوزه ورودی: تبدیل شدن «در ورودی به تنها مرز بین فضای عمومی و خصوصی اتفاقی است که در خانه‌های معاصر خود را می‌نمایاند. در این حالت با

باز شدن در تمام فضای نیمه خصوصی نشیمن و یا حتی فضاهای خدماتی در معرض دید قرار می‌گیرند. در این صورت در تمام موارد بررسی شده در ورودی به روی سالن نشیمن و پذیرایی یا همان بخش نیمه خصوصی خانواده باز می‌شود، جایی که محل جمع شدن خانواده و محلی برای معاشرت و استراحت آن‌هاست (غفوریان و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۳۸). تبدیل شدن نشیمن و پذیرایی به فضای مابین و تقسیم. به طوری که برای رسیدن به فضاهای خدماتی و خصوصی باید از هال عبور کرد و این اتفاق سبب ایجاد فضای درهم خواهد بود. (Georgiou, 2006:56). فضایی که هر جا مبلمانی نباشد به فضای عبوری تبدیل می‌شود. ویژگی گروه فضاهای درهم، فقدان تعریف برای جزء فضاهای موجود در این گروه می‌باشد. حدود فضایی ورودی، نهارخوری و پذیرایی روشن نیست و سعی شده از طریق چیدمان اشیا و مبلمان، محدوده‌های قضایی، تعریف یا تکلیف شود (حائری، ۱۳۸۸: ۱۵۲).

شکل ۵. سلسله مراتب ورود به فضای خانه و تقسیمات داخلی بدون مرز مشخص در خانه‌های

معاصر

با بررسی حریمت در خانه‌های قاجار و پهلوی، گونه‌بندی به شکل متفاوت‌تر از خانه‌های معاصر کنونی دیده می‌شود. در واقع، برجسته‌ترین هدف، ایجاد کردن فضاهای حد واسط بین فضای بیرون و درون است. چنین هدفی برای دستیابی به حریمت، برنامه‌ریزی شده و بدین ترتیب، ساکنان خانه را در بدو ورود، برای گذار از خارج بنا به داخل و برعکس

آماده می‌سازد. در خانه‌های دوران قاجار، الگوی سلسله‌مراتبی ورودی، هشتی، دالان و حیاط قابل مشاهده است. این ساختار علاوه بر استفاده از طیف متنوعی از فضاهای متباین، باعث ایجاد حریم خصوصی برای ساکنان می‌شود. چنین سلسله‌مراتبی در ورودی خانه‌های پهلوی، پس از گذر از درب ورودی یا سیر کلاسیون عمودی، فضای تقسیم مرکزی یا خطی به‌عنوان حد واسط برای فضای خصوصی خانه مشاهده می‌شود. در تحلیل خانه‌های معاصر، غالباً به‌منظور استفاده حداکثری از فضا، فضاهای تقسیم و تعریف به حداقل می‌رسد. بدین ترتیب، فضای تقسیم و حد واسط ورودی خانه - که پاسخ‌گویی به نیاز محرمیت را تأمین می‌کند. در بسیاری از موارد کاملاً حذف شده است. در نتیجه، شاهد تبدیل شدن فضای نشیمن و پذیرایی به فضای تقسیم یا حد واسطی مابین فضاهای خصوصی و خدماتی هستیم. این موضوع نهایتاً موجب تبدیل این فضاها به فضای در هم شده و اختلال در عملکردهای اصلی آن می‌شود (غفوریان، ۱۳۹۶: ۱۴۳).

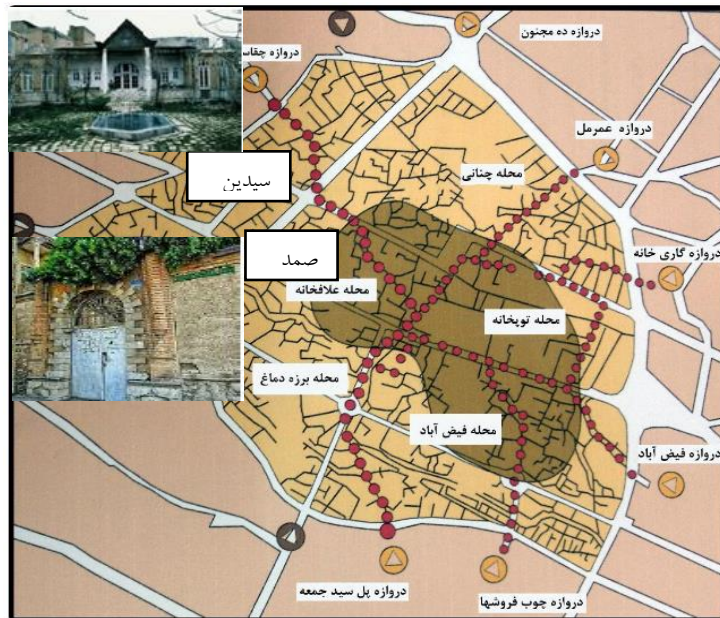
روش تحقیق

مطالعه حاضر پژوهشی کاربردی است که با روش توصیفی - تحلیلی، با تأکید بر روش استدلال منطقی تدوین شده است. بخش نظری با رویکرد کیفی با توجه به ادبیات نظری موجود در حوزه گونه‌شناسی و معیارهای مؤثر بر ارزیابی کیفیات فضایی حاصل در گونه‌های مختلف مسکونی، مورد تحلیل محتوا و بررسی قرار گرفت. بخش عملی تحقیق از طریق مورد پژوهی در طی دو مرحله انجام پذیرفت. در مرحله نخست، شناسایی خانه‌های بافت تاریخی کرمانشاه بر مبنای دوره‌های تاریخی، به‌واسطه مطالعات میدانی، برداشت، عکس‌برداری، ترسیم پلان خانه و همچنین، بهره‌گیری از مدارک و نقشه‌های موجود در میراث فرهنگی کرمانشاه صورت گرفت. مرحله دوم کلیه خانه‌های واجد شرایط (خانه صمدی و سیدین) جهت پژوهش بر اساس اطلاعات برداشت شده میدانی و با استفاده از روش استدلال منطقی، مورد مقایسه، تحلیل و شناسایی قرار گرفت و عوامل مشترک به‌منظور انجام گونه‌شناسی فضاهای تقسیم، با توجه به رویکرد تحقیق، مورد واکاوی قرار گرفته‌اند.

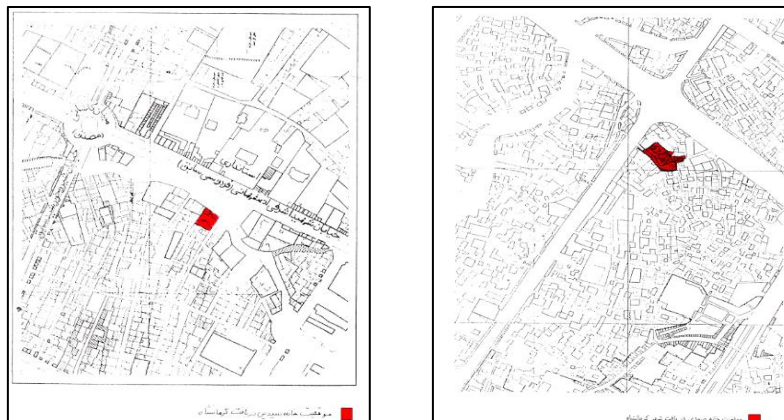
بررسی نمونه‌های موردی خانه‌های شهر کرمانشاه

با توجه به دوره‌های تاریخی خانه‌های موجود در کرمانشاه که شامل قاجار، پهلوی، معاصر است، جامعه آماری را طیفی از خانه‌های این دوره‌ها شامل خانه جلیان، حکیم نصیر، باروخ و حاج اکبری و سیدین و صمدی تشکیل داد. بدین منظور، بر اساس اطلاعات موجود در میراث فرهنگی و مطالعات میدانی به‌دست‌آمده، اسناد اولیه‌ای از خانه‌ها استخراج گردید. سپس از میان کل جامعه آماری، پلان خانه‌هایی که واجد سه شرط ذیل بودند، شامل بنای خانه صمدی و خانه سیدین و نمونه‌ای از خانه‌های معاصر برداشت شد:

الف) خانه‌هایی که هیچ‌گونه تغییری در پلان اولیه آن‌ها توسط ساکنان صورت نگرفته بود. ب) خانه‌هایی که امکان رفت‌وآمد و برداشت در آن‌ها وجود داشت، سایر نمونه‌ها نیز به دلیل دخل و تصرف در پلان اولیه از نمونه‌های انتخابی حذف شدند. ج) خانه‌هایی که در محله بافت قدیمی شهر کرمانشاه که به ثبت میراث فرهنگی رسیده باشند. با توجه به اقلیم سرد و کوهستانی و همچنین برخی از عوامل، از قبیل جنگ تحمیلی و تحولات شهری در سال‌های گذشته، متأسفانه تعداد چندانی از خانه‌های دوره قاجار باقی نمانده است و همچنین تخریب و افزودن الحاقات در بسیاری از خانه‌ها در عمل، دستیابی به ساختار فضایی خانه‌ها را در زمان سلامت، تقریباً غیرممکن ساخته است. عامل دیگری که باعث شده ساختار تعدادی از خانه‌ها دچار مشکل شود، تملک این خانه‌ها در سال‌های گذشته توسط میراث فرهنگی و تبدیل آن‌ها به فضایی متروکه و بدون اقدام‌های محافظتی بوده است. در تحقیق حاضر خانه صمدی مربوط به دوره قاجار و خانه سیدین مربوط به دوره پهلوی انتخاب گردیده و موقعیت آن‌ها بر روی نقشه شماره ۱ و نقشه شماره ۲ مشخص شده‌اند.

نقشه ۱: بافت تاریخی کرمانشاه و موقعیت خانه‌های مورد مطالعه

نقشه ۲: از راست: موقعیت خانه صمدی و موقعیت خانه سیدین در بافت تاریخی کرمانشاه

گونه شناسی دوره‌های تاریخی در خانه‌های سنتی کرمانشاه

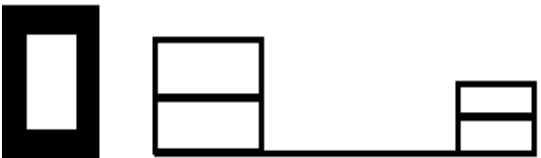
در این پژوهش از گونه شناسی تاریخی در تحلیل و تقسیم‌بندی نمونه‌های موردی استفاده شده که در جدول زیر به بررسی ویژگی‌های اصلی این دوره‌ها از لحاظ روابط و ساختار محله‌ها و امور اداری اجتماعی و فضاهای پیرامون و فضای و حیاط پرداخته شده است.

جدول ۵. بررسی سلسله‌مراتب و فضاهای ایجادکننده حریمت در خانه‌های صمدی و سیدین و معاصر در شهر کرمانشاه

شماره ثبت	دوره تاریخی	آدرس	توضیحات	عکس	پلان	
۷۹/۹/۲۰ - ۲۹۰۸	قاجار	فیض آباد	صمدی	این خانه اعیانی از دو بخش اندرونی و بیرونی برخوردار است که هر کدام دارای حیاط هستند، ورودی به یک هشتی و دالان باز می‌شود و در انتهای دالان یک فضای هشتی بزرگ‌تر که به اتاق‌های بیرونی، سرویس و حیاط بیرونی دسترسی دارد. حیاط بیرونی با دو اتاق سهدری و یک پستو، محلی برای پذیرایی از مهمانان است		
۷۹/۹/۲۰ - ۲۹۴۲	پهلوی	میدان مصدق	سیدین	ورودی همکف از زیر و میانه پله‌هایی که به طبقه اول می‌رود در نظر گرفته شده است و ارتباط طبقات خانه از طریق یک پله در میانه بنا صورت می‌گیرد. تزیینات نما شامل ستون‌ها و سرستون‌ها، پنجره‌ها و هره و حاشیه آن‌هاست که به طرز ماهرانه‌ای آجرها تراش‌خورده و به کار برده شده‌اند.		
۱	معاصر	-	مسکن جمعی (آپارتمان)	خانه‌های جدید اولین بار در تهران حدود ۳۰ سال قبل یافت شد. بعد از آن شهرهای بزرگ یکی یکی این روش را استفاده کردند. خانه‌های جدید در همه شهرها بهم شبیه بودند. این ساختمان‌ها به شکل آپارتمان ظاهر شد و بیشتر ورودی در جهتی که فضای باز داشتند قرار می‌گرفت و در حقیقت آن‌ها بی‌توجه به آب‌وهوا و جهت‌گیری هستند. استفاده از زمین بیشترین مقدار ممکن مهم‌ترین عامل در آن‌ها بود		

معماری خانه‌های ایرانی همواره با طبیعت ارتباطی صمیمانه داشته است. از خانه‌های فشرده درون‌گرای مناطق سردسیر تا خانه‌های نواحی گرم و خشک همگی به نحوی با بستر خود هماهنگی داشته‌اند. جدایی بخش‌های زمستان نشین و تابستان نشین و حوزه‌بندی فضاهای خانه نشانگر این است که از لحاظ اقلیمی و مادی با محیط خود سازگاری داشته‌اند. دخل و تصرف در فضا، نظم و نسق دادن، سازمان‌دهی و ساماندهی فضا و معنا دادن به آن، معماری خانه را پدید می‌آورد (Haeri Mazandarani, 2010). ساختار الگوی درون‌گرا در خانه‌های سنتی کرمانشاه با معماری مرکزی ایران تفاوت زیادی ندارد. ساختار فضایی معماری کرمانشاه عموماً درون‌نگر است که با ورود الگوی معماری غربی و حضور خیابان از اواخر قاجار شیوه تلفیقی به خود گرفته است (Armaghan, 2013).

جدول ۶. گونه‌شناسی دوره‌های تاریخی خانه‌های صمدی و سیدین و خانه‌های معاصر کرمانشاه

برخی اصول طراحی	ساختار کالبدی خانه	ساختار کارکردی خانه	بافت شهری	ساختار اجتماعی-فرهنگی	دوره‌ها	بناها
فضاها پیرامون حیاط- هندسی-جهت یابی با جنبه اقلیمی	خانه‌های به صورت درون‌گرا و شکل‌گیری فضاهای ساخته‌شده در پیرامون حیاط یا فضای باز مرکزی بوده	هم‌محل سکونت خانواده و گاهی هم امور اداری-اجتماعی	مرحله‌ها دارای مرکز محله و محدوده و مرز مشخص داشته‌اند	روابط خویشاوندی و قومی مهم بوده خانه‌ها در کنار هم ساخته می‌شده بعضاً با یک در ورودی	سده ۱۳	صمدی
						

برخی اصول طراحی	ساختار کالبدی خانه	ساختار کارکردی خانه	بافت شهری	ساختار اجتماعی - فرهنگی	دوره‌ها	بناها
<p>حیاط میانی، فضاها ساخته شده در دو بخش کنار معبر و بخش دیگر در سوی دیگر زمین، جهت گیری فضاها ساخته شده بر اساس جهت معابر و جهت گیری اقلیمی</p>	<p>به سبب کم عرض و طولیل شدن شکل زمین غالباً فضای ساخته شده در دو جبهه از زمین و به نحوی ساخته می‌شد که یک جبهه از آن در یک سوی زمین و در کنار خیابان یا معبر و جبهه‌ای دیگر در دیگر سوی زمین قرار داده می‌شد فضای باز یا حیاط در وسط قرار می‌گرفت. جهت خانه تقریباً به جنوب، بخش آفتاب گیر قسمت اصلی در دو طبقه و قسمت غیر آفتاب گیر فضاها خدماتی و یک طبقه و زیرزمین</p>	<p>فعالیت‌های غیر سکونتگاهی که در واحدها و محله‌های مسکونی صورت می‌گرفت از آن‌ها خارج و به نهادها و فضاها جدیدی اداری، اجتماعی و فرهنگی انتقال یافت. تحولاتی در زمینه تأسیسات، تجهیزات مربوط به فعالیت‌های درون خانه پدید آمد، بر سازماندهی فضا و شکل کالبدی آن تأثیر گذاشت</p>	<p>دوره قاجار به معابر عریض و مستقیم توجه شد و باعث شد فعالیت‌های عمومی به کنار خیابان‌ها انتقال یابد و ساختمان‌های اقتصادی، آموزشی، اداری در اطراف خیابان‌ها ساخته شوند و محله‌های مسکونی فقط به بخش سکونتگاهی تبدیل شدند</p>	<p>نهادهای جدید آموزشی، نظامی موجب شکل‌گیری روابط جدید اجتماعی شد و به تدریج ساختار اجتماعی دگرگون شد. نظام قومی و خویشاوندی و محله‌ای جای خود را به روابط جدید نوعی نظام شهری شرقی داد</p>	انتقال	سبکین

بخش اصول طراحی	ساختار کالبدی خانه	ساختار کارکردی خانه	بافت شهری	ساختار اجتماعی - فرهنگی	دوره‌ها	بناها
فضاهای ساخته شده به صورت منسجم در یک سمت زمین طراحی، حیاط به صورت جانبی و در سمت دیگر، از حیاط خلوت برای نورگیری و تهویه فضاهای که با فضای باز به صورت مستقیم ارتباط ندارند، شمار و نوع فضاها به مساحت ساختمان بستگی دارد، تقسیم‌بندی فضاها بر اساس روز و شب و نوع فعالیت، فضاهای اصلی و مهم در کنار فضای باز و فضاهای خدماتی و جنبی دور از فضای باز اصلی طراحی و ساخته می‌شود	بخش ساخته شده در یک سمت به شکل پیوسته طراحی و ساخته شد نحوه تقسیم زمین به گونه‌ای بود که قطعه‌ها در یک بلوک شهری در کنار هم قرار می‌گرفتند و این بلوک‌ها به دو صورت پدید آمدند. حیاط خلوت به عنوان یک عنصر مهم در معماری این نوع ساختمان‌ها قرار گرفت	تحولات اقتصادی اجتماعی و تقسیم کار و اشتغال زنان در بیرون باعث شد، کارکرد خانه به صورت استراحتگاهی و سکونتگاهی بیشتر تقویت شود. استفاده از تکنولوژی جدید باعث شد دیگر برای گرم شدن خانه نیاز به نور خورشید نباشد. مصالح و سازه‌های جدید باعث شد فضاها و اتاق‌ها به کارکرد نسبتاً معین و مشخصی اختصاص یابد	بافت شهری به شکل شطرنجی توسعه یافت. توسعه شهرک‌ها از دهه بیست آغاز شد. ضابطه احداث ساختمان ۶۰ درصد از سطح زمین و حفظ ۴۰ درصد فضای باز تحولی در شکل بافت شهری به وجود آورد و از سوی دیگر حیاط میانی به حیاط جانبی تبدیل شد	ساختار خویشاوندی کاملاً از بین رفت و با افزایش قیمت ساختمان به کالایی سرمایه‌ای تبدیل شد. به دلیل افزایش مهاجرت و شهرنشینی و با ساختن این واحدهای مسکونی رعایت حقوق اجتماعی و فردی به صورت رضایت‌بخش معمول نشد و ناهنجاری‌های متعددی در این زمینه وجود دارد	تجدید	خانه‌های ویلایی مجتمع‌های مسکونی
						

بررسی‌های گونه‌شناسی در سازمان فضایی این خانه‌ها نشان می‌دهد که اجزای فضایی تعریف‌کننده ورودی، متشکل از درب ورودی، هشتی، دالان و سپس حیاط است. این سلسله‌مراتب علاوه بر تفاوت فرمی و مقیاسی از فضای عمومی به خصوص، حریم‌های

بصری متعددی را برای فضای نیمه‌خصوصی و خصوصی ایجاد کرده است. برای رسیدن به فضای خصوصی خانه، ابتدا توفقی در هشتی ورودی ایجاد شده و سپس حرکت و گذر از دالان به سمت حیاط امکان‌پذیر می‌شود.

جدول ۷. عناصر ایجادکننده حریمیت در نمونه‌های موردی خانه‌های کرمانشاه

عناصر	ستنی (خانه صمدی)	انتقال (سیدین)	تجدد (خانه‌های ویلایی معاصر)
ورودی	<ul style="list-style-type: none"> - عقب‌نشینی ورودی از گذر، از بعد دینی عدم تجاوز به حقوق دیگران است - در برخی موارد اختلاف سطح نیز دیده می‌شود - نکته قابل توجه مشخص بودن جنسیت فرد - مراجعه‌کننده با قرار دادن دو کوبه با صدای متفاوت (صدای بم، مردانه، به نام کوبه، سمت چپ در - حلقه، کلون، سمت راست) - در بعضی از خانه‌های ستنی یک ورودی و در بعضی از خانه‌ها دو ورودی وجود داشته که در خانه‌های ستنی با یک ورودی فاصله نسبی بسیار بالاست ولی در خانه‌هایی با دو ورودی فاصله نسبی کمتر می‌باشد. - در خانه‌هایی که دو ورودی یا بیشتر دارند یک ورودی به حیاط اندرونی و یک ورودی به حیاط بیرونی راه دارد 	<ul style="list-style-type: none"> بعد از ورودی هشتی دیده نمی‌شود 	<ul style="list-style-type: none"> - تنها عملکرد درها برای ورود و خارج شدن است توانایی ایجاد بسط فضایی بین دو فضا را ندارند - نظام خاصی برای اندازه درها وجود ندارد - تنوع درها از نظر جنس، نقش، جهت بازو بسته شدن وجود ندارد
حیاط	<ul style="list-style-type: none"> - استفاده از عنصر پله و اختلاف ارتفاع - وجود دو حیاط با دو ساختمان به جای یک ساختمان با دو حیاط، ارتباط از طریق زیرزمین - تفکیک عرصه عمومی و خصوصی در عین گردآوری حول حیاط دیداری، شنیداری - ایجاد اختلاف ارتفاع بین فضاهای مختلف جهت ایجاد حریم هر فضا - تفکیک حیاط‌های اندرونی و بیرونی جهت تفکیک حضور افراد 	<ul style="list-style-type: none"> حیاط به عنوان یک فضای زیستی، نقش فضای حد واسط بین فضاهای خدماتی، خصوصی و نیمه خصوصی را به عهده دارد 	---
هشتی	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد فضای انتظار - سلسله مراتب نور - دیدمستقیم به داخل فضای خصوصی وجود ندارد 	---	---

عناصر	سنتی (خانه صمدی)	انتقال (سیدین)	تجدد (خانه‌های ویلایی معاصر)
	- هشتی (مستطیل- یا هشت ضلعی)- (با چرخش ۳۰-۹۰)		
دالان	- راهروهای ورودی خانه‌های سنتی به دو شکل می‌باشد: الف) یک راهرو هم‌راستا با کشیدگی ساختمان ب) یک راهرو عمود بر کشیدگی ساختمان ج) دو راهرو عمود بر کشیدگی ساختمان	---	---
پنجره	- معمولاً پنجره‌ها دو لنگه هستند و عرض یک لنگه پنجره حریم آن پنجره محسوب می‌شود که می‌توان روی آن نشست یا اشیا گذاشت - پنجره‌ها در خانه‌های تاریخی از اندازه‌ای مشخص تبعیت می‌کنند و در فضاها برحسب باز شدن به درون یا بیرون خانه در شکل در-پنجره یا پنجره دیده می‌شوند	پنجره‌ها مانند دوره سنتی هستند با این تفاوت که تعداد پنجره‌ها روبه معابر و کوچه بیشتر شده	-نظام خاصی برای اندازه پنجره‌ها وجود ندارد -دلیل ناهماهنگی‌ها در نمای شهری همین ابعاد و رنگ‌های متنوع پنجره‌ها است -نقش پنجره در بسط چشم‌اندازی بین دو فضای باز و بسته کم‌رنگ شده است.

سلسله‌مراتب و ایدئوگرام ورودی خانه در دوره سنتی (خانه صمدی)-انتقال (خانه سیدین)-تجدد (مسکن آپارتمانی)

اصلی‌ترین ویژگی فضایی در سازمان‌دهی خانه‌های صمدی و سیدین، وجود انواع فضاهای حد واسط (حریم) در آن‌ها است. فضاهای حد واسط به‌طور هم‌زمان، نقش مجزا کننده و متصل کننده اجزاء فضا به یکدیگر را به عهده داشته و مجموعه‌هایی از فضاهای کاملاً خصوصی تا عمومی را در درون سازمان فضایی خانه ایجاد کرده‌اند، همچنین از تداخل فعالیت‌ها در یکدیگر جلوگیری به عمل می‌آورند^۱ از ایدئوگرام علاوه بر ساده نمودن نقشه‌های معماری از مشکلات عبارت توصیفی نیز خواهد کاست. براین اساس فضاهای

۱. حائری، نقش فضا در معماری ایران، ص ۱۱۵-۱۰۰

خدماتی بادایره و ضربدر (صورتی) و فضاهای فعالیتی بارنگ آبی و ارتباط مابین آن‌ها را باخط نشان داده می‌شود.

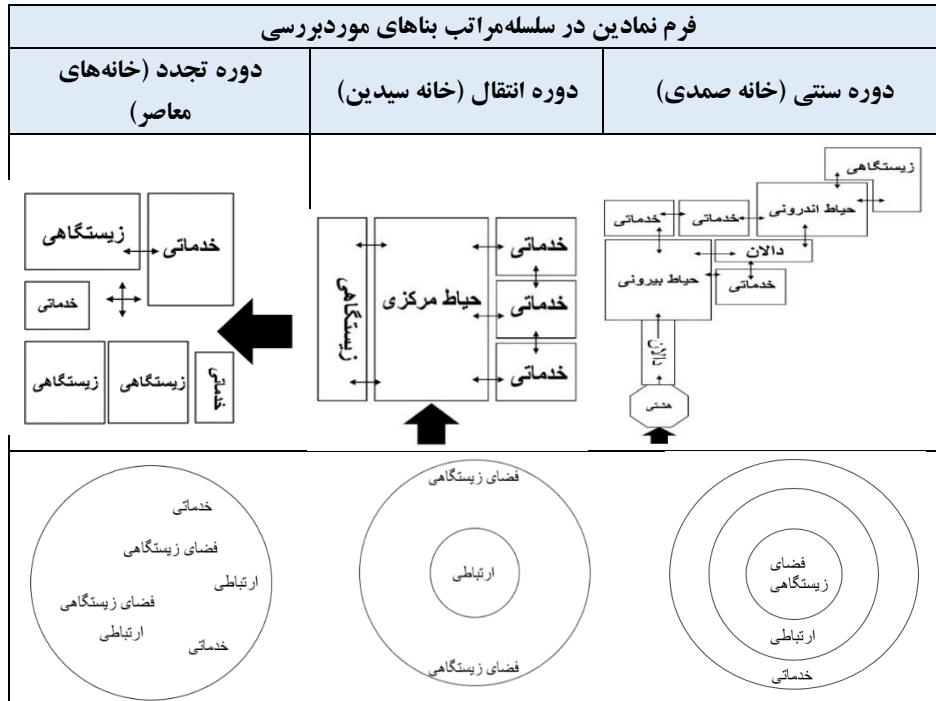
جدول ۸. سلسله‌مراتب ورودی خانه‌های صمدی و سیدین و معاصر در دوره‌های مختلف معماری در کرمانشاه

نام بنا	پلان	سلسله‌مراتب جانمایی فضاها
خانه صمدی		
خانه سیدین		
خانه معاصر		

تحلیل سلسله‌مراتب ورودی خانه در دوره سنتی (خانه صمدی)-انتقال (خانه سیدین)-تجدد (مسکن آپارتمانی)

خانه در گذشته بر اساس ایجاد حداکثر محرمیت در فضا شکل می‌گرفت و مفاهیمی مانند سلسله‌مراتب و درون‌گرایی بر معماری سنتی حاکم بود. با توجه به مقایسه سه دوره (سنتی-انتقال-تجدد) در تحلیل سلسله‌مراتب ورود به خانه‌های دوره تجدد (معاصر) حیاط مرکزی حذف شده و محرمیت در خانه‌های دوره معاصر به شیوه‌های دیگر مورد توجه قرار گرفته و ورودی خانه‌ها با راهروهایی به جای هشتی جایگزینش شده اگرچه در بعض موارد هم محرمیت از بین رفته و ورودی مستقیم به داخل منزل هدایت می‌شود، در نتیجه باعث کاهش کارایی فضا می‌شود. در خانه‌های معاصر با توجه به نظام شهری جدید و کوچ شدن قطعات مسکونی و بهینه‌سازی استفاده از زمین، حیاط‌های یک‌طرفه جایگزین شده‌اند که باعث شده سلسله‌مراتب ورود به خانه مانند گذشته رعایت نشود و فضاهای خطی حرکتی مثل دالان‌ها و فضاهای مکث موقت ورود مانند هشتی از بین رود و این تغییرات بر حریم خصوصی و محرمیت افراد تأثیرات بسزایی داشته است. ترکیب فضاها و حرکت در فضاها بسیار کم است. نظام بندی عرصه‌ها کاملاً از بین رفته هیچ مرزی بین عرصه خصوصی و عرصه نیمه‌خصوصی و عمومی دیده نمی‌شود طوری که با باز شدن درب خانه قسمت اعظم فضاهای خصوصی شامل پذیرایی و آشپزخانه در معرض دید قرار گرفته‌اند.

جدول ۹. فرم نمادین در سلسله مراتب بناهای مورد بررسی

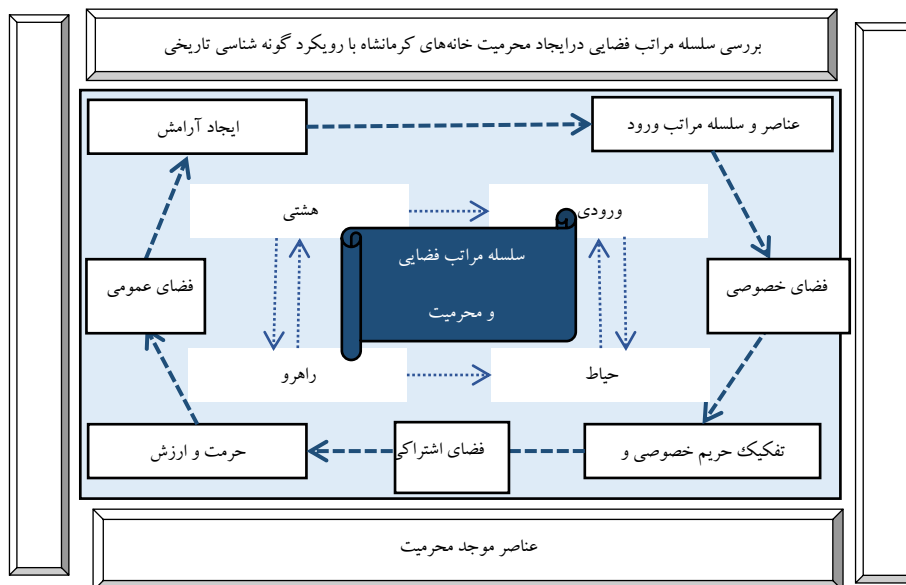

(مأخذ: سرمدی و همکاران، ۱۳۹۸)

راهکارهایی برای ایجاد حریمت در خانه معاصر

هر واحد مسکونی باید کاملاً مجزا از فضای عمومی باشد و برای افراد خانه استقلال محیطی فراهم آورد. یکی از راهکارهای موجود، ایجاد مانع در زاویه دید بیننده، ایجاد فاصله بین فضاها و پیچیدگی روابط فضایی است که به وسیله آن می‌توان حریمت ایجاد کرد. امکان تعدی به امنیت خانه‌های هم‌جوار یک مشکل بزرگ و عمده محسوب می‌شود که در طراحی خانه‌های مسکونی باید مورد توجه قرار گیرد. ورودی باید به گونه‌ای طراحی شود که با فاصله از فضاهای خصوصی قرار گیرد از هیاهوی فضاهای جمعی در امان بماند و سلسله مراتب ورود در ایجاد حریمت حفظ شود. تأمین حریمت بصری به واسطه پرداختن به موقعیت در ورودی، پنجره‌ها و دیوارها و هم‌جواری همسایگان به گونه‌ای مورد توجه قرار گیرد که درها و پنجره‌ها حداقل دید را به داخل داشته باشد، در صورت

نیاز می‌توان با مشبک کردن پنجره از دید آن کم کرد. رعایت سلسله‌مراتب فضایی در ورودی‌ها و عدم ورود مستقیم به داخل با استفاده از راهرو و عناصر منحرف کننده زاویه دید، حفظ درونگرایی از راهکارهای ایجاد محرمیت محسوب می‌شود به طوری که باید اتاق‌ها به صورت مستقیم به فضاهای دیگر متصل نشوند و با فضایی به شکل میانی یا واسطه این ارتباط حفظ شود (با استفاده از راهرو مابین فضاها، حفظ سلسله‌مراتب فضایی، محرمیت مورد نیاز فضاها مرتبط و آن را تأمین می‌کند). تأمین محرمیت در حوزه تعاملات اجتماعی خانواده با در نظر گرفتن نیازهای مردان و زنان به صورت مجزا از نکات حائز اهمیت در طراحی خانه‌های معاصر محسوب می‌شود.

شکل ۶. شکل مفهومی پژوهش

نتیجه‌گیری

محرمیت یکی از این اصول اساسی معماری اسلامی به شمار می‌آید که تأثیرات آن در ساختار کالبدی- فضایی معماری سنتی ایران غیرقابل کتمان است. محرمیت دیداری و شنیداری در کالبد، با استفاده از ابزارهایی چون سلسله‌مراتب نمود می‌یابد. سلسله‌مراتب به نظام‌مندی حریم‌های خصوصی و عمومی و نهایتاً حفظ محرمیت منجر می‌شود. اصول

حریمیت، سلسله‌مراتب، هماهنگی و تناسب، در خانه‌های دوره سنتی و گذار و تجدد به شکلی متفاوت دیده می‌شود، می‌توان گفت دسترسی به حریمیت از طریق ایجاد فضای حد واسط بین فضای بیرون و درون است. در بررسی خانه‌های دوره سنتی همچون خانه صمدی کرمانشاه سلسله‌مراتب در ورودی خانه صمدی پس از درب یا گردش عمودی، به هشتی می‌رسیم و دالان و سپس حیاط مرکزی بیرونی با اتاق‌هایی که مخصوص پذیرایی مهمان و امور اداری و خدمه که کاملاً از فضای خصوصی به وسیله حیاط مرکزی اندرونی جدا شده است و همچنین سلسله‌مراتب در ورودی خانه‌های دوره انتقال همچون خانه سیدین، پس از گذر از درب ورودی، به فضای تقسیم مرکزی یا خطی مانند و حیاط به‌عنوان حد واسط برای فضای خصوصی و نیمه‌خصوصی خانه مشاهده می‌شود. در دو دوره سنتی و گذار (قاجار و پهلوی) استفاده از طیف متنوعی از فضاها باعث ایجاد حریم خصوصی برای ساکنان خانه‌های صمدی و سیدین در گذشته بوده است. در تحلیل خانه‌های معاصر، برای استفاده حداکثری از زمین، فضاهای تقسیم سلسله‌مراتب ورود به فضا حذف می‌شوند. بدین ترتیب، فضای تقسیم و حد واسط ورودی خانه که در ایجاد حریمیت نقش بسزایی دارد عملاً طراحی نمی‌شود و مورد توجه قرار نمی‌گیرد و در بسیاری از موارد کاملاً حذف شده است. سلسله‌مراتب به نظام‌مندی حریم‌های خصوصی و عمومی و نهایتاً حفظ حریمیت منجر می‌شود و به‌کارگیری تناسب و نظم و هندسه، وحدت را شکل می‌دهد و این نشانی است از سرچشمه و ریشه‌های یکسان اصول سنتی. پژوهش حاضر به‌منظور شناسایی و دسته‌بندی فضاهای مؤثر در ایجاد حریمیت، با در نظر گرفتن فضای حد واسط یا تقسیم در خانه‌ها علاوه بر ایجاد حریمیت، موجب عرصه بندی فضاهای خصوصی و نیمه‌خصوصی شده و از ایجاد اختلال در عملکرد سایر فضاها جلوگیری می‌کند. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که رعایت حریم دیداری افراد در کنار حریمیت و دسترسی فضایی از اصول ثابت خانه‌های دوره سنتی است. در خانه‌های معاصر تعدد و تنوع فضاهای جمعی به شکل قابل توجهی کاسته شده و این فضاها در بسیاری از موارد حذف یا در هم ادغام شده‌اند.

ORCID

Maryam Aznab

Jamaleddin Honarvar

Mohammadmehdi Soroush

Faezeh Taheri Sarmad

 <http://orcid.org/0000-0002-6434-4297>

 <http://orcid.org/0000-0001-9803-2905>

 <http://orcid.org/0000-0002-1328-4247>

 <http://orcid.org/0000-0003-0542-514X>

منابع

- اخوت، هانیه. (۱۳۹۲)، «بررسی تطبیقی ابعاد حریم در مسکن سنتی و معاصر با استفاده از مدل تحلیلی BDSR»، مسکن و محیط روستا، شماره ۱۴۲: ۹۷-۱۱۲.
- اردلان، نادر و بختیار، لاله. (۱۳۸۹)، حس وحدت سنت عرفانی در معماری ایرانی، ترجمه: حمید شاهرخ، اصفهان: نشر خاک.
- اسکندری، مصطفی. (۱۳۸۹)، ماهیت و اهمیت حریم خصوصی، تهران: نشریه حکومت اسلامی.
- امینی، ندا و نوروزیان پور، هیرید. (۱۳۹۳)، «خلوت و محرمیت شناخت تفاوت‌ها و شباهت‌های این دو مفهوم در معماری و شهرسازی»، فصلنامه شهر ایرانی اسلامی، شماره ۱۵: ۹۹-۱۰۷.
- آلمن، ایروین. (۱۳۸۲)، محیط و رفتار اجتماعی: خلوت، فضای شخصی، قلمرو، ازدحام، ترجمه علی نمازیان، تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
- بوکهارت، تیتوس. (۱۳۶۹)، هنر مقدس اصول‌ها و روش‌ها، ترجمه: جلال ستاری، تهران: انتشارات سروش.
- بهمنی، المیرا؛ گودرزی، سروش؛ محمدمهدی، زارعی و محمدابراهیم. (۱۳۹۵)، «بررسی شناخت عوامل زمینه‌گرا در کالبد خانه‌ها و بافت کهن سنندج با نگاهی به ویژگی‌های عمارت و کیل الملک»، فصلنامه علمی پژوهشی ایرانی اسلامی، شماره ۲۶: ۶۹-۵۵.
- پیرنیا، محمد کریم. (۱۳۸۱)، سبک‌شناسی معماری، تهران: نشر معمار.
- پیرنیا، محمد کریم. (۱۳۸۷)، آشنایی با معماری اسلامی ایران، تهران: انتشارات سروش دانش.
- چرمایف، سرچ و الکساندر، کریستوفر (۱۳۷۶)، «عرصه‌های زندگی جمعی و زندگی خصوصی: به جانب یک معماری انسانی»، ترجمه: منوچهر مزینی، تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه، چاپ سوم.
- حائری، محمدرضا. (۱۳۸۸)، نقش فضا در معماری ایران، تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- حائری، محمدرضا. (۱۳۸۸)، خانه، فرهنگ، طبیعت: بررسی معماری خانه‌های تاریخی و معاصر، تهران: مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و معماری.
- دهخدا. (۱۳۷۷)، لغتنامه دهخدا، تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
- سلطان‌زاده، حسین. (۱۳۷۲)، فضاهای ورودی در معماری سنتی، تهران: انتشارات معاونت امور اجتماعی و فرهنگی.
- سیفیان، محمد کاظم و محمودی، محمدرضا. (۱۳۸۶)، «محرّمیت در معماری سنتی ایران»، نشریه هویت شهر، شماره ۱: ۱۴-۳.

بررسی سلسله مراتب فضایی در ایجاد حریمت خانه‌ها با رویکرد ...: ازنب و همکاران | ۱۸۵

صارمی، علی‌اکبر و رادمهر، تقی. (۱۳۷۶)، «ارزش‌های پایدار در معماری ایران، سازمان میراث فرهنگی کشور»، پژوهش‌های معماری اسلامی، شماره ۳: ۵۸-۷۶.

علی‌الحسابی، مهران و قربانی، ابوالفضل. (۱۳۹۳)، «بررسی ویژگی‌های فضای ورودی به‌عنوان مفصل و حریم بصری در عرصه‌های عمومی مجاور؛ نمونه موردی: بندرلافت»، پژوهش‌های معماری اسلامی، شماره ۵، ۸۷-۱۰۷.

عمید. (۱۳۸۵)، فرهنگ فارسی عمید، تهران: انتشارات امیرکبیر، چاپ ۳۲.
غفوریان، میترا؛ پی‌سخن، مینا و حصاری، الهام. (۲۰۱۷)، «گونه‌شناسی سازمان فضایی و سلسله‌مراتب ورود در خانه‌های ایرانی با تأکید بر حریمت»، فصلنامه علمی - پژوهشی برنامه‌ریزی توسعه کالبدی، ۴(۳)، ۱۲۹-۱۴۴.

لنگ، جان. (۱۳۸۸)، آفرینش نظریه معماری: نقش علوم رفتاری در طراحی محیط، ترجمه: علیرضا عینی‌فر، تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
مجلسی، محمدتقی. (ق ۱۴۰۳)، بحارالانوار جلد ۹۳. بیروت: دارالوفاء.

محمودی، محمد مهدی و نیکقدم، نیلوفر. (۱۳۸۶)، «خانه وارث خاطرات نسل‌ها»، مجله آبادی، شماره ۵۵: ۲۴-۲۹.

معماریان، غلامحسین. (۱۳۷۳)، آشنایی با معماری مسکونی ایران، گونه‌شناسی درون‌گرا، تهران: انتشارات دانشگاه علم و صنعت.

معماریان، غلامحسین و طبرسا، محمدعلی. (۱۳۹۲)، «گونه و گونه‌شناسی معماری»، نشریه علمی پژوهشی انجمن علمی معماری و شهرسازی ایران، دانشگاه علم و صنعت، شماره ۶: ۱۰۳-۱۱۴.

معماریان، غلامحسین؛ هاشمی طغراجرودی، سید مجید و کمالیپور، حسام. (۱۳۸۹)، «تأثیر فرهنگ دینی بر شکل‌گیری خانه مقایسه تطبیقی خانه در محله مسلمانان، زرتشتیان و یهودیان کرمان»، نشریه تحقیقات فرهنگی، شماره ۲: ۱-۲۵.

معماریان، غلامحسین. (۱۳۹۴)، آشنایی با معماری مسکونی ایرانی: گونه‌شناسی برون‌گرا، تهران: دانشگاه علم و صنعت ایران.

مهدوی نژاد، محمدجواد؛ منصورپور، مجید و قیدرلو، کمیل. (۱۳۹۰)، حریمت در الگوی مسکن بومی و به‌کارگیری آن در معماری معاصر، تهران: سازمان زیباسازی تهران.

نصر، سید حسین؛ نصر. (۱۳۸۰)، معرفت و امر قدسی، ترجمه: فرزاد حاجی میرزایی، تهران: نشر و پژوهش فرزاد روز.

نورآقایی، آرش. (۱۳۸۶)، *معماری ایرانی؛ معماری درون‌گرا*، تهران: نشریه تهران امروز.

- Akhot, Haniyeh. (2012), "Comparative study of the dimensions of the sanctuary in traditional and contemporary dwellings using the model, dwelling and village environment by the analytical method of BDSR", No. 142: 97-112[In Persian].
- Ali al-Hasabi, M. and Qurbani, Abolfazl. (2014), "Investigating the characteristics of the entrance space as a joint and a visual sanctuary in adjacent public arenas; Case example: Bandarloft", *Journal of Islamic Architecture Research*, No. 5, 87-107[In Persian].
- Altman, Irwin (1975). *To Theory of Man-Environment Relations*. Utah: Department of Psychology University of North Utah, vol2, 1.98-113.
- Altman, Irwin. (2012), *Environment and Social Behavior: Solitude, Personal Space, Territory, Congestion*, translated by Ali Namazian, Tehran: Shahid Beheshti University Press[In Persian].
- Amid (2016), *Farhang Farsi Amid*, Tehran: Amir Kabir Publications, 32nd edition[In Persian].
- Amini, Neda and Nurzoyanpour, Hirbad. (2013), Seclusion and privacy, knowing the differences and similarities of these two concepts in architecture and urban planning, *Journal of Iranian Islamic City Quarterly*, No. 15: 99-107[In Persian].
- Ardalan, Nader and Bakhtiar, Laleh. (2010), *The sense of unity of mystical tradition in Iranian architecture*, translated by: Hamid Shahrokh, Isfahan: Khak Publishing House[In Persian].
- Bahmani, Elmira; Guderzi, Soroush; Mohammad Mahdi, Zarei and Mohammad Ebrahim. (2016), "Investigating the recognition of contextual factors in the corpus of houses and the ancient texture of Sanandaj with a look at the characteristics of the Wakil al-Mulk mansion", *Journal of Iranian Islamic Scientific Research Quarterly*, No. 26: 55-69[In Persian].
- Bockhardt, Titus. (1369), *The Sacred art of principles and methods*, translated by: Jalal Sattari, Tehran: Soroush Publishing House[In Persian].
- Cheng, X. (2013). *Four Key Stones of Ecological Aesthetic Appreciation*, New York: Palgrave Macmillan, 221-236.
- Chermaev, Serge and Alexander, Christopher (1376), *Areas of collective life and private life: towards a human architecture*, translation: Manouchehr Mazini, Tehran: University Publishing and Printing Institute, third edition[In Persian].
- De Quincey T.s. (1970). *Recollections of the Lakes and the Lake Poets*. New York: Penguin Books.
- Decarlo, G. (1985). *The Logic Political economy*, William Blackwood and Son Publication.

- Dehkhoda. (1999), *Dehkhoda Dictionary*, Tehran: University of Tehran Publishing and Printing Institution[In Persian].
- Eskandari, Mustafa. (1389), *The Nature and Importance of Privacy*, Tehran: Islamic Government Publication[In Persian].
- Georgiou, M. (2006). *Architectural Privacy: A Topological Approach To Relational Design Problems. A Thesis of Master of Science, Graduate of Bartlett school*. University College London.
- Ghafurian, Mitra; Pi Sokhan, Mina and Hesari, (2017), "Typology of Spatial Organization and Entry Hierarchy in Iranian Houses with an Emphasis on Privacy", *Journal of Physical Development Planning Scientific-Research Quarterly*, 4(3), 129-144[In Persian].
- Haeri, Mohammad Reza. (2008), *House, Culture, Nature: Architectural Study of Historical and Contemporary Houses*, Tehran: Urban Planning and Architecture Study and Research Center[In Persian].
- Haeri, Mohammad Reza. (2008), *The Role of Space in Iranian Architecture*, Tehran: Cultural Research Office[In Persian].
- Hillier, B., Honson, J. & Peponis, J. (1984). *What do we mean by building Function?*. New York: Designing for Building Utilisation. 61-72.
- Lang, Jan. (2008), *Creation of Architectural Theory: The Role of Behavioral Sciences in Environmental Design*, translated by: Alireza Einifar, Tehran: University of Tehran Publishing and Printing Institute[In Persian].
- Madanipour, A. (2003). *Public and private Spaces of the City. London*. New York: Routledge.
- Mahdovinejad, Mohammad J.; Mansoorpour, Majid and Keiderlo, Kamil. (2017), *Privacy in the model of native housing and its application in contemporary architecture*, Tehran: Tehran Beautification Organization[In Persian].
- Mahmoudi, Mohammad M. and Nikkadam, Nilofar. (2016), "The house of heirs to the memories of generations", *Journal of Abadi*, number 24:55-29[In Persian].
- Majlisi, Mohammad T. (1403), *Bihar al-Anwar*, volume 93. Beirut: Darulfa[In Persian].
- Marcus, C.C. (2003). The house as a Symbol of the Self. Translated by Ahad Aligholian. *Journal of Khia*. 5. 84-119.
- Memarian Gh. (1998). *House Tyoplogy in Iran. A Thesis of ph.D, University of Manchester*.
- Memarian, Gholamhossein and Tabarsa, Mohammad A. (2012), "Types and Typology of Architecture", *Scientific Research Journal of the Scientific Association of Architecture and Urban Planning of Iran, University of Science and Technology*, No. 6: 103-114[In Persian].
- Memarian, Gholamhossein. (2013), *Introduction to Iranian Residential Architecture, Introverted Typology*, Tehran: University of Science and Technology Publications[In Persian].

- Mimarian, Gholamhossein. (2014), *Acquaintance with Iranian residential architecture: extroverted typology*, Tehran: Iran University of Science and Technology[In Persian].
- Mimarian, Gholamhossein; Hashemi Taghraljardi, Seyyed Majid and Kamalipour, Hessam. (2009), "The effect of religious culture on the formation of houses, a comparative comparison of houses in the Muslim, Zoroastrian and Jewish neighborhood of Kerman", *Journal of Cultural Research*, No. 2: 1-25[In Persian].
- Nasr, Seyyed Hossein; Nasr. (1380), *Knowledge and Holy Matter*, translated by: Farzad Haji Mirzaei, Tehran: Farzan Rouz Publishing and Research[In Persian].
- Noor Aghaei, Arash (2006), *Iranian Architecture; Introverted Architecture*, Tehran: Tehran Today Magazine[In Persian].
- Orhun, D., Hillier, B. & Hanson, J. (1995). "Spatial Types in traditional Turkish Houses". *Journal of Environment and Planning B*. 22 (4). 475-498.
- Parker, S. (2004). *Urban theory and the Urban experience: encountering the city* Parker, London: Routledge.
- Petruciolli, A. (2004). The courtyard house: typological variations over space and time. *Journal of Courtyard Housing*, New York: Taylor & Francis, 24-48.
- Petruciolli, A. (2006). *The courtyard house: typological variations over space and time. Courtyard housing: past, present, and future*, New York: Taylor and Francis, 3-20.
- Pir Nia, Mohammad Karim. (2011), *Architecture Style*, Tehran: Memar Publishing[In Persian].
- Pirnia, Mohammad Karim. (2007), *Introduction to Islamic Architecture of Iran*, Tehran: Soroush Danesh Publications[In Persian].
- Polyzoides, S., Sherwood, R., & Tice, J. (1982/1992). *Courtyard housing in Los Angeles: a typological analysis*. New York: Princeton Architectural Press.
- Polyzoides, S., Sherwood, R., & Tice, J. (1992). *Courtyard Housing in Los Angeles*. Princeton Architectural Press.
- Randhawa, T.S. (1999). *Indian courtyard house*. New Delhi: Prakash Books.
- Rapoport, A. (1969). *House form and culture*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Rapoport, A. (2000). *Culture and built form: reconsideration. Culture meaning architecture: critical reflections on the work of Amos Rapoport*. Aldershot: Ashgate, 175-216.
- Rapoport, Amos, (1990). *Vernacular Architecture*. environmental social Sciences, Avebury, Aldershot, England.
- Reynolds, J.S. (2002). *Courtyards: aesthetic, social, and thermal delight*. New York: John Wiley and Sons.

- Rishsefid, S., Hashempoor, P. (2015). "Privacy in Iran's Houses Architecture." *The National Conference on Iranian-Islamic Architecture and Urbanism*, 1-15.
- Sarmi, Ali A. and Radmehr, Taghi. (2016), "Sustainable values in Iranian architecture, Iran's Cultural Heritage Organization", *Journal of Islamic Architecture Research*, No. 3: 58-76[In Persian].
- Seifian, Mohammad K. and Mahmoudi, Mohammad R. (2016), "Privacy in traditional Iranian architecture", *Hoyt Shahr magazine*, No. 1: 3-14[In Persian].
- Sultanzadeh, Hossein. (1994), *Entrance spaces in traditional architecture*, Tehran: Publications of the Deputy of Social and Cultural Affairs[In Persian].
- Valizadeh, M. (2014). "Moral Thoughts and Principles in the Spatial Structure of Iranian Traditional Houses", *Pazhuhesh-e Honar*, 4, 7, 47-60.
- Witte, N. (2003). "Privacy: Architecture in Support of Privacy Regulation." A *Thesis of Architectural of University of Cincinnati*, 79.
- Zhang. (2020). *Courtyard Houses around the World: A Cross-Cultural Analysis and Contemporary Relevance: In New Approaches in Contemporary Architecture and Urbanism*, Alanya: Hamd Emin Pasa University, 23-44

استناد به این مقاله: ازنب، مریم، هنرور، جمال‌الدین، سروش، محمدمهدی، طاهری سرمد، فاتزه. (۱۴۰۱). بررسی سلسله‌مراتب فضایی در ایجاد محرمیت خانه‌ها با رویکرد گونه‌شناسی تاریخی، فصلنامه برنامه‌ریزی توسعه شهری و منطقه‌ای، ۲۳(۷)، ۱۵۳-۱۸۹.

DOI: 10.22054/urdp.2022.66792.1422

Urban and Regional Development Planning is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License...

